

Вольга Круглова

ФАЛЬКЛОР У ТВОРЧАСЦІ ЯНКІ ЛУЧЫНЫ

Выкарыстанне фальклорных вобразаў і матываў аб'ядноўвае паэзію Янкі Лучыны з літаратурай рамантызму. Тым самым паэт сцвярджае каштоўнасць народнай творчасці, яе непаўторнасць і самабытнасць.

Яго вершы «Piosnka o rósce» і «Ruń» нагадваюць народную песню-вяснянку. Араты пасля зімы выходзіць у поле і спявае песню, праз якую выказвае радасць з-за надыходу вясны і надзею на земляробчы год. Паэт стварае малюнак ідылічнай сяўбы, што падкрэслівае непарыўную сувязь селяніна і маці-зямлі:

*Wszystko naokoło
Z wiosny tak szczęśliwe,
Nuci pieśń wesolą –
Hej, woliki siwe! [6, 112]
Zboże wiatr kołysze,
Naksztalt rzecznej fali
I zda się, że słyszę,
Jak się ono chwali... [6, 136]*

Запазычваючы матывы і вобразы з фальклору, Янка Лучына выступае супраць распаўсюджанага ў эпоху пазітывізму меркавання, якое заключалася ў трактоўцы народнай творчасці як праяўлення адсталасці і невуцтва. Пісьменнік працягваў традыцыі Адама Міцкевіча, Яна Баршчэўскага, Яна Чачота, Тамаша Зана, Аляксандра Ходзькі, Антонія Адынца, Аляксандра Пшчолкі, Уладзіслава Сыракомлі, Вінцэнта Каратынскага. Напрыклад, у яго вершы «Dzień pierwszy wiosny» селянін у радасным настроі выходзіць на поле і сустракае вясну, а таксама чакае ад яе новых змен у жыцці:

*Kmieć wesóły, na swe woły
Jarzmo naporządza;
W każdym łonie ogniem płonie
Jakaś nowa ządza... [7, 14]*

У гэтых творах Янкі Лучыны і Вінцэнта Каратынскага сцвярджаецца сіла і веліч прыроды і зямлі, паказана прыгажосць жыцця ў суладдзе з прыродай. Ролю прыроды ў фальклоры адзначыла Т. Чабан: «Быт у

фальклоры адкрыты, разамкнуты ў прыроду, у сусвет. Сама прырода як галоўная гаспадыня ўручаечалавеку ключы ад зямлі, ад вады, ураджайнасці, размяркоўвае між людзьмі працоўныя клопаты» [14, 49].

Выказваючы любоў да Радзімы, Янка Лучына ўсхваляе самы важны аб'ект у жыцці кожнага – зямлю, якая родзіць зерне. Вуснамі селяніна паэт апявае маці-зямлю, выказвае ёй падзяку за ўраджай, ускладае надзею на будучыню. Такі прыём збліжае верш Янкі Лучыны з народнай песняй:

*Ej! ty matko, ziemio orna!
Ej! ty trawko niepozorna!
W tobie ludu byt ukryty,
Przez cię oracz bywa syty,
Przez cię w pracy siła mężna,
Takaś drobna a potężna!* [6, 132].

Пад уплывам фальклору напісаны твор «Kołysanka». Янка Лучына нападўняе яго філасофскім зместам. У творы ўвасоблена ідэя хуткаплыннасці жыцця, што суправаджаецца нягодамі. Гераіня твора – маці, якая ў сваім жыцці не раз сутыкалася з пэўнымі праблемамі, ведае, што тое ж самае чакае і яе сына. Таму яна хоча, каб хаця б у сне ён мог адчуць спакой і бестурботнасць, і робіць дзеля гэтага ўсё магчымае:

*Minie młody wiek,
Snów nie będzie już,
Zniszczy życia bieg
Mrzonki twe wśród burz...* [6, 138]

Зварот да народнай песні ўласцівы таксама і Францішку Багушэвічу. У яго «Калыханцы», як і ў творы Янкі Лучыны, гучыць філасофскі роздум пра жыццёвыя турботы. Маці ў творы разважае пра будучыню сына і заклікае яго быць сумленным:

*Будзь, чым матанька радзіла,
Каб у госьці не хадзіла,
Каб век з табой векавала,
Гаравала, працавала...* [7, 98]

Абодва паэты працягваюць традыцыі Яна Чачота. Вуснамі маці ў песні паэт выказвае ідэю аб тым, што сон надае сілу перамагчы ўсе цяжкасці жыцця, супрацьстаяць нядолі:

*Snem pokrzepiaj siłeczki;
Trzeba znosić wytrwale,*

*Nie przydadzą się żale;
Siła twoja wrodzona,
Tę niedole pokona [4, 90].*

Асаблівасцю рэпрэзентацыі фальклорных элементаў у творчасці Янкі Лучыны з'яўляецца тое, што часам верш цалкам пабудаваны на аснове выкарыстання аднаго фальклорнага вобраза, які набывае алегарычнасць, іншасказанне. Гэта дапамагала схваць у падтэксе думку пра цяжар быцця і ўціск беларускага народа, пра што паэт не мог пісаць прама, адкрыта.

Надзею-чаканне лепшага жыцця і добрага, спагаднага лёсу сімвалізуе ў шэрагу вершаў Янкі Лучыны вобраз вясны. Але, як заўважае паэт, вясна часам падманлівая і зменлівая – гэтак і надзеі народа нярэдка бываюць пустымі:

*Ot, – tylko weselej na sercu człowieka,
Że pękły już zimy kajdany,
Lecz, wiosna dziś jeszcze, niestety! – daleka,
Śpią jeszcze i lasy i łany [6, 114].*

Паралель паміж станам прыроды і чалавека – характэрная рыса фальклору, што адзначыў Я. Гарадніцкі: «Асноўным метафарычным ядром у фальклорнай творчасці з'яўляецца псіхалагічны паралелізм, у тым ліку і адмоўны псіхалагічны паралелізм, прыкладам якога можа служыць параўнанне дзяўчыны з зарой. У гэтым метафарычным параўнанні, безумоўна, знайшла сваё адлюстраванне своеасаблівасць паэтычнага светабачання народа» [14, 87].

Прыём паралелізму надае вершам больш эмацыйнасці, узмацняе галоўную ідэю. М. Грынчык акрэсліў функцыі псіхалагізму ў вершах Янкі Лучыны: «Псіхалагічны паралелізм у такіх выпадках істотна паглыбляў агульную лірычную ўсхваляванасць верша, надаваў яму характар алегарычнай шматзначнасці і дзейнасці» [11, 121].

Вінцэнт Каратынскі таксама звязваў з вобразам вясны чаканне лепшай долі. Герой яго верша задумваецца над пытаннем: калі мінуць буры і настане новае спакойнае жыццё? Ён звяртаецца да мінулага, жадаючы вярнуць былыя часы, якія былі значна лепшымі:

*Dni pustoty, śnie mój złoty,
Więc mi powróćcie,
Gdy w naturze przejdą burze
Wskrześnie nowe życie? [10, 16].*

У вершы «Wiosna» Янкі Лучыны змены ў прыродзе, абуджэнне ад зімовага сну ўспрымаюцца як неабходнасць змен у грамадстве. Адпачыўшы пасля зімы, чалавек, як і прырода, гатовы да аднаўлення свайго ўнутранага

стану, перагляду жыццёвых пазіцый і пошуку новых, больш верагодных для ажыццяўлення, шляхоў і спосабаў барацьбы:

*Z wiosennym podmuchem ożyły
Miliardy atomów w naturze
I budzą się serca i siły,
Ocknęły się piersi i burze [6, 148].*

Лепшай будучыні ў вершы Адама Гурыновіча вобраз-сімвал вясны ўвасабляе чаканне абяздоленымі сялянамі. Герой выказвае ўпэўненасць у надыходзе вясны і шчасця, што не мінуць нешчаслівы край:

*Мы це ждали, дарагая,
Выглядали смутным вокам.
Знали мы, што ты вярнешся,
Край не кінеш нешчаслівы... [9, 162]*

Вясна ў паэзіі Уладзіслава Сыракомлі таксама асацыіруецца са шчасцем. У вершы «Ужо птушкі пяюць ўсюды» людзі чакваюць вясновай часіны, як і грамадскіх змен. Але героі верша У. Сыракомлі ўсведамляюць безнадзейнасць чаканняў, яны прызвычаліся да свайго становішча:

*І нашто ж вясна нам Божжа?
Мы адвыклі ад вясны...
Елкі ў лесе, мох на стрэсе
Зелянеюць заўсягды... [8, 103]*

Веру беларускага народа на лепшае будучае паэт выказвае ў творы «Ura! przed burzą». Як у прыродзе пасля нечаканага зацішша абавязкова надыходзіць бура, так і ў грамадстве пэўны перапынак можа стаць выспяваннем чагосьці новага, пачаткам барацьбы і, магчыма, абяцаннем новага, дасягненнем жаданай мэты:

*Lecz oto słońca blask przyćmiewa się jaskrawy;
Zwiastują nam ożywczy wiatru lot
Z piaszczystych dróg wznoszące się kurzawy;
Za lasem już potężny huczy grzmot... [6, 149]*

У творы Уладзіслава Сыракомлі «Добрыя весці» прыродныя з'явы таксама выконваюць ролю прадвесніка, прадказальніка падзей. Вецер прыносіць добрыя навіны: недзе на Захадзе ёсць край, дзе людзі становяцца вольнымі, і гэта абуджае веру беларусаў у набыццё свабоды:

*Здаровы ж будзьце, эй, добрыя весці!
Там, на Заходзе, праліваюць кроў,
Б'юцца для славы, свабоды і чэсці
І робяць вольных людзей з мужыкоў [9, 102].*

У супрацьлегласць аптымістычным чаканням у вершы Арцёма Вярыги-Дарэўскага выказана думка аб немагчымасці паляпшэння долі. Ён атаясамлівае гераіню верша з ракой, якой не суджана цэлай даплысці да мора, а гераіне не наканавана дачакацца шчасця:

*Таго, што хочаш, табе не дажыцца,
Ні тваім дзеткам, сястрыца сардэчна,
Ні мне ў мора цэлай не праліцца;
Мне плысці вечна, табе чакаць вечна... [9,65]*

Восень у паэзіі Янкі Лучыны – часіна, якая сімвалізуе заканчэнне пэўнага жыццёвага этапу і падрыхтоўку да новага. Новае часта бывае невядомым, бо прыйдзе халодная зіма – пара, калі ўсё жывое замірае, і невядома, ці дачакаецца вясны. Так і чалавек нібы замірае ў чаканні змен на лепшае, але не ўпэўнены ў тым, што яны, калі і надыдуць, будуць лепшымі, – гэта выклікае сум і тугу:

*Jakieś głosi smutki, troski,
Mówi: zima prędko będzie,
Wtórzą jemu płaczem brzożki,
Co przy drodze stoją w rzędzie [2].*

Цяжкае становішча беларускага народа, яго духоўнае здранцвенне Янка Лучына звязвае з паўночным марозным ветрам і зімой. Яны скоўваюць сілы людзей, іх рух да жыццёвага адраджэння, пазбаўляюць перспектывы, дабрабыту і шчасця. Герой звяртаецца да ветру з просьбай даць магчымасць людзям існаваць у спрыяльных умовах:

*Эй ты, сівер, – не дзьмі!.. не патрэбен ты нам,
Ад палудня цяплу з табой ходу няма!
Хоць бы раз без цябе зарунець бы палям,
Хоць бы раз у свой час адышла бы зіма! [13, 33]*

Вобраз-сімвал ветру як увасабленне магутнай варажай сілы і прыгнёту прысутнічае ў ананімнай паэме «Плынуць вятры». Прыродная стыхія ў творы страчвае арэол таямнічасці, іншасказальнасці і набывае рэалістычную трактоўку. Разбуральная, варажая стыхія – царызм,

маскоўская ўлада, праз якую край асуджаны на цяжкі, цярністы, беспрасветны шлях. І пра гэта невядомы аўтар гаворыць адкрыта:

*То ж ня ветры буравыя,
То ж ня тучы снежавыя –
Маскоўска то сіла валиць... [9, 107]*

У «Беларускай малітве» Зоф’і Манькоўскай (Тшашчкоўскай) вобраз ветру не з’яўляецца ўвасабленнем царскага рэжыму, але вецер таксама з’яўляецца перашкодай, спрыяе неўраджайнасці. Паэтка просіць Бога даць магчымасць атрымаць добры ўраджай:

*Гулялі ветры на нашым полі
І сапсавалі нам ураджай,
І няма шчасця, і няма долі.
Божа, наш бацька, хлеба нам дай! [9, 157].*

Творчасці Янкі Лучыны ўласціва запазычанне сталых народных вобразаў-сімвалаў. Паэт аптымістычна сцвярджае надыход лепшай долі, усеагульнага распаўсюджвання асветы. Надзею на светлую будучыню паэт звязвае з вобразам сонца, а нізкі культурны стан – з вобразам хмар:

*Сонца навукі скрозь хмары цёмныя
Прагляне ясна над нашай ніваю,
І будуць жыці дзеткі патомныя
Добраю доляй – доляй шчасліваю!.. [13,27]*

Ян Чачот, як і Янка Лучына, звязвае вызваленне Радзімы з вобразам-сімвалам сонца. Паэт задае пытанні, звернутыя да роднай старонкі, але не імкнецца патлумачыць складаны лёс Радзімы:

*O ty, ziemio nieszczęśliwa!
Gdzież teraz twoi obrońce?
Kiedyż twoja żyzna niwa
Swobody obaczy słońce? [1, 40].*

Зоф’я Манькоўскай (Тшашчкоўскай) таксама выкарыстоўвае фальклорны вобраз сонца, разумеючы пад ім у першую чаргу паляпшэнне стану гаспадаркі, павелічэнне ўраджаю, што ўспрымаецца як падзяка селяніну за цяжкую працу:

*Дай жа пажытку з яе прыждаць!
Пашли нам сонца з цёплай расою,
Каб зашумела ніва, як гай [9, 157].*

Вызначальнай рысай вершаў Янкі Лучыны з'яўляецца адухаўленне, што заўважыў М. Грынчык: «З традыцыйных сродкаў народнай метафорыкі паэт часцей за ўсё звяртаецца да ўвасаблення («Ой, ты доля мая», «Эй, ты сівер» і інш.). Прыём адухаўлення стыхійных з'яў прыроды, зварот да долі і іншых традыцыйных вобразаў паглыбляюць эмацыянальнасць верша, надаючы яму своеасаблівы народна-песенны каларыт і меладычнасць» [11, 118]. У лірыцы Янкі Лучыны («Plus quam perfectum», «O zmroku», «Obrazek», «Dwie zorze», «Na powodzian», «Na przewozie», «Pyszny widok» і інш.) часта сустракаюцца акваматывы, якія ў пэўнай ступені сведчаць пра функцыяніраванне ў творчасці паэта калектыўнага бессвядомага або архетыповага, міфалагічнага. У славянскай культуры вобраз-сімвал вады з'яўляецца крыніцай моцы, жыцця, прыгажосці. К. Г. Юнг адзначыў, што «вада з'яўляецца часцей за ўсё сустракаемым сімвалам бессвядомага» [15, 120]. У паэтычным светаўяўленні Янкі Лучыны вада – выток творчага натхнення, крыніца духоўных сіл. Некаторыя вершы паэта пачынаюцца з пейзажнай замалёўкі воднай стыхіі, якая сілкуе творчы дух:

*Jakby tafla zwierciadła –
Wód powierzchnia na stawie;
Mgła wieczorna opadła
I osiada na trawie [6, 121].*

Такім чынам, адной з вызначальных рыс паэтычнай творчасці Янкі Лучыны з'яўляецца актыўны зварот да фальклору, шырокае выкарыстанне фальклорных элементаў, прыёмаў і матываў, якія знаходзяць адметную індывідуальна-аўтарскую перапрацоўку і мастацкае ўвасабленне. Паэт пазітыўна ставіўся да вуснай народнай творчасці беларускага народа, чэрпаў з гэтага духоўнага багацця ўражанні і думкі, тэмы і вобразы.

ЛІТАРАТУРА

1. Antologia poezji białoruskiej / wybrał i opracował Jan Huszcza. – Wrocław, 1978. – 350 s.
2. Biblioteka Narodowa (Warszawa). Zakład Rękopisów. – Rękopis 2981. – Korespondencja do Aleksandra Walickiego.
3. Czeczot, J. Piosnki wieśniacze z nad Niemna i Dźwiny, z dołączeniem pierwotwornych w mowie sławiano-krewickiej / J. Czeczot. – Wilno, 1844. – 138 s.
4. Czeczot, J. Piosnki wieśniacze z nad Niemna, Dniepra i Dniestra / J. Czeczot. – Wilno, 1845. – 108 s.
5. Korotyński, W. Czem chata bogata, tem rada / W. Korotyński. – Wilno, 1857. – 96 s.
6. Poezje Jana Niesłuchowskiego. – Warszawa, 1898. – 156 s.

7. *Багушэвіч, Ф.* Творы / Ф. Багушэвіч; уклад., прадм. і камент. Я. Янушкевіча. – Мінск: Маст. літ., 1998. – 216 с.
8. Беларуская літаратура: хрэстаматыя / склад.: У. В. Адамчык, М. В. Адамчык. – Мінск: Сучас. літаратар, 2004. – 1007 с.
9. Беларуская літаратура: хрэстаматыя. / склад. М. Хаўстовіч. – Мінск, 2006. – Ч. 2: Другая палова XVIII – першая палова XIX стст. – 224 с.
10. *Гілевіч, Н.* Мой белы дзень: кн. пра фальклор і мову нашай Бацькаўшчыны / Н. Гілевіч. – Мінск: Юнацтва, 1992. – 333 с.
11. *Грынчык, М. М.* Фальклорныя традыцыі ў беларускай дакастрычніцкай паэзіі / М. М. Грынчык. – Мінск: Навука і тэхніка, 1969. – 295 с.
12. *Лойка, А. А.* Беларуска-польскія літаратурныя ўзаемасувязі ў XIX ст. / АН БССР, Беларус. камітэт славістаў / А. А. Лойка. – Мінск, 1963. – 44 с.
13. *Лучына, Я.* Творы: вершы, нарысы, пераклады, лісты / Я. Лучына; уклад., прадм. і камент. У. Мархеля. – Мінск: Маст. літ., 2001. – 206 с.
14. *Чабан, Т. К., Гарадніцкі, Я. А.* Сучасная паэзія і фальклор / Т. К. Чабан, Я. А. Гарадніцкі. – Мінск: Навука і тэхніка, 1988. – 128 с.
15. *Юнг, К. Г.* Архетип и символ / К. Юнг; [сост. и вст. статья А. М. Руткевича]; РАН, Ин-т философии. – М.: Канон+, 2015. – 335 с.